

Стрельник В.В.,*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного та соціального права
Сумського національного аграрного університету***Матвієнко Я.Р.,***здобувачка вищої освіти рівня бакалавр
юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету*

УДК 347.2

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.4.8>

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТВАРИН У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

З давніх часів людина надавала тварині статусу одухотвореного створіння, зображувала її поряд як собі подібну істоту. На різних етапах розвитку суспільства тварина набувала статусу божества, об'єкта поклоніння [1] через процес ототожнення, розуміння на підсвідомому рівні людиною, що вони єдині у світі є найбільш схожими. Доказами наведених вище суджень є зображення тварин у мистецтві: від ранніх проявів малюнків на стінах печер до сьогодення – фото улюбленців у соціальних мережах. Зображення богів у образі тварини залишилися у міфології багатьох країн світу.

Наступним етапом розвитку відносин людини із твариною були перші спроби одомашнення. Від тварин залежало життя людей: їжа, одяг, безпека. Тварини літають у космос, знімаються у кіно, лікують за допомогою методу каністерапії, тобто процесу реабілітації та лікування спеціально навченими породами собак [2]. Зазначене є доказами того, що тварини за своєю природою суттєво відрізняються від так званих «об'єктів прав».

Визначення статусу тварин у праві залишається тривалий час дискусійною темою. Питання тварин як особливого об'єкта цивільних прав досліджувалися у працях таких науковців, як В.І. Борисова, Н.В. Вороніна, О.В. Дзера, Ю.О. Заїка, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, Р.А. Майданик, Н.І. Майданик, О.А. Підпригора, З.В. Ромовська, І.В. Спасибко-Фатєєва, Н.В. Терещенко, Є.О. Харитонов, Я.М. Шевченко, Р.Б. Шишка та інші.

Тварин як живих істот важко визнавати речами в точному значенні цього слова. Враховуючи зазначене, метою цієї публікації є дослідження процесів зміни ставлення людини до тварин, що впливає на формування їх правового статусу.

Рівень розвитку суспільства, процеси гуманізації законодавства визначають ставлення людства до тварин. Цікаво, що Кодекс Наполеона 1804 р. юридично прирівнював тварин до неживих предметів, які можуть перебувати у власності. У січні 2015 р. Парламент Франції визнав тварин живими істотами, здатними відчувати. Варто зауважити, що відмежування тварин від статусу об'єкта не означає їх автоматичного віднесення до «осіб». Цивільний кодекс Швейцарії трактує створення «окремої категорії» для тварин, що відмінна і від речей, і від людей. Тварини не розглядаються ні як об'єкти, ні як носії прав. Якщо відсутній закон, що регулює відносини людини із тваринами, то тварини визнаються як об'єкти. Тварини не набувають правосуб'єктності, над ними не встановлюється опіка. На підставі проведеного в 1994 р. в Швейцарії референдуму відбулися зміни статусу тварин із речей на «істот, що відчують» [3]. Індія – перша країна, яка наділила дельфінів статусом «особистостей, що не відносяться до людського роду», тим самим визнала унікальний інтелект, самоосмислення представників водних ссавців.

Витоки формування статусу тварин як речей в національному законодавстві були сформовані ще у Статутах Великого Литовського Князівства. Наступними їх згадували у гетьманських універсалах запорізькі козаки. У законодавстві УРСР була взята ідея закріплення тварин у ролі «об'єкта» цивільного права. Закон УРСР «Про охорону й використання тваринного світу» вперше визначав тваринний світ як державну власність, спільне надбання радянського народу, що регулював питання охорони й використання диких тварин [4].

Сучасне міжнародно-правове забезпечення порядку поведінки із тваринами виділяє

декілька основних аспектів, навколо яких зосереджується правове регулювання відносин у сфері захисту тварин. До них належать: 1) правила утримання, придбання та розведення тварин; 2) правила поводження й утримання фермерських тварин – Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються на фермах (1976 р.) [5]. Конвенція визначає принципи змісту, догляду та розміщення тварин на фермах, в тому числі при інтенсивному розведенні тварин; 3) правила поводження із тваринами, що використовуються в науководослідних цілях, – Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів та інших наукових цілей (1986 р.) [6]. Акт декларує моральний обов'язок людини перед усіма тваринами, необхідність зменшення страждання тварин під час дослідів на них, оскільки тварини здатні відчувати біль і страх; 4) захист домашніх тварин від жорстокого поводження – Європейська конвенція про захист домашніх тварин (1987 р.) [5], що визначає основні стандарти поводження з домашніми тваринами та їх утримання, положення про захист домашніх тварин від жорстокого поводження, порядок створення та утримання притулків для безпритульних тварин, порядок і умови придбання тварин, правила купівлі-продажу домашніх тварин, а також особливості регулювання кількості безпритульних тварин; 5) правила й умови транспортування тварин – Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародного перевезення (1968 р., переглянута в 2003 р.), що встановлює загальні умови міжнародного транспортування тварин [7]. У конвенції встановлюються загальні правила підготовки тварин до перевезення, вимоги до ветеринарного контролю, вимоги до транспортних засобів, ступеня комфортності транспорту для тварин, сертифікації та деталізації умов перевезення окремими видами транспорту – автомобільним, залізничним, морським транспортом; 6) правила й умови регулювання зниження чисельності безпритульних тварин.

Зважаючи на важливі здобутки у сфері добробуту тварин, їх захисту від жорстокого поводження, необхідно підкреслити, що зазначені документи ґрунтуються на принципі використання людиною тварин заради свого блага, при цьому людина «морально зобов'язана забезпечити в розумних межах здоров'я та благополуччя тварин, у кожному окремому випадку не піддавати їх зайвому ризику». Таким чином

допускається «гуманне» використання життя тварин для людського блага.

У сучасному світі людина не лише знаходиться поряд із тваринами, вона активно використовує їх у своїй життєдіяльності. Спектр таких процесів є доволі широким. Тварин використовують в естетичних цілях, як моделей для зйомок, у акторській діяльності, з метою охорони, проведення експериментів тощо.

У більшості країнах ЄС діють закони щодо захисту тварин, у тому числі й експериментальних (лабораторних) [6]. У цьому контексті особливої уваги заслуговує проведення досліджень над тваринами для тестування різноманітних виробів: косметичних, тютюнових, лікарських тощо. Для проведення експериментів використовують тварин різних видів. Найчастіше об'єктами дослідів стають щурі, миші, примати, собаки, коти, кролики, жаби.

Поняття «етичної косметики» виникло як закономірне продовження тренду турботливого ставлення до навколишнього середовища. Позначка «cruelty-free» свідчить, що під час виробництва жоден компонент, у тому числі готовий продукт, не проходив тестування на тваринах. Проведення такого роду тестування на тваринах не відрізняється гуманним підходом. Для кожного тесту (окремі компоненти, готова формула) потрібна вибірка у 100+ особин для репрезентативності. Тести не відрізняються достовірною ефективністю, оскільки різні види тварин реагують на речовину по-різному. Наприклад, азбест викликає у людини рак, хоча тест на тваринах не виявляє небезпеки, оскільки миші на азбест не реагують [8].

З 2013 р. ввезення та продаж косметики, що проходила тестування на тваринах, на території ЄС заборонено. Існують більш ефективні альтернативні варіанти тестування *in vivo* (на живому): 1) лабораторні; 2) на штучній шкірі; 3) комп'ютерне моделювання; 4) відсутність повторного тестування на компоненти, що були протестовані раніше; 5) на групах добровольців тощо.

В Україні тестування косметики на тваринах не є обов'язковим, але й не заборонено. У липні 2019 р. Міністерство охорони здоров'я України ініціювало обговорення питання щодо посилення вимог до косметичної продукції і заборони випробування на тваринах у межах підготовки Регламенту на косметичну продукцію, розробленого на основі Регламенту ЄС № 1223/2009. В Україні відсутні затверджені методології альтернативних випробувань безпеки косметики.

Кабінетом Міністрів України було оприлюднено проєкт постанови «Про затвердження Технічного регламенту на косметичну продукцію», за яким українські бренди зможуть продавати косметику в краях ЄС, а західні компанії – розміщувати потужності в Україні [9]. Фактично людина захищає свої права на безпечність продукції шляхом використання експериментальних тварин у виробництві. Нині експериментальні тварини залишаються найбільш незахищеною категорією тварин в Україні.

Існує декілька наукових підходів стосовно встановлення правового режиму тварин як об'єктів цивільних правовідносин. Відповідно до першого підходу тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на яких поширюється правовий режим речей відповідно до Цивільного кодексу України [10]. На цивільні правовідносини, що виникають стосовно тварин, які можуть бути в цивільному обігу, поширюються загальні правила про речі. Тварини та їх приплід можуть бути предметом цивільно-правових правочинів, вотребуватися із чужого незаконного володіння.

Відповідно до другого підходу тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на яких не доцільно поширювати правовий режим речей. Г.Л. Крушельницька формулює поняття тварин як особливого об'єкта цивільних прав, що характеризується дискретністю, наявністю товарно-грошової оцінки, здатністю бути предметом цивільного обороту, задовольняти матеріальні та нематеріальні потреби суб'єктів цивільних правовідносин, а також особливим правовим режимом, який виявляється у сукупності суб'єктивних прав, обов'язків учасників цивільних правовідносин щодо тварин, об'єктивно-правовому регулюванні таких відносин у вигляді дозволів, заборон, приписів, закріплених у нормах права (наприклад таких, як дозволи на набуття таких тварин у власність; заборона жорстокого поводження із тваринами; приписи щодо обов'язкового страхування відповідальності власників собак за шкоду, яка може бути завдана третім особам, тощо) [11, с. 67]. Визнавати тварину річчю вкрай складно. Тварина – особливий об'єкт цивільних прав, живий [12, с. 217].

У доктрині цивільного права є підхід, за яким тварини розглядаються як самостійний об'єкт цивільних прав, правовий режим яких встановлюється не лише цивільним законодавством, але й спеціальним Законом України «Про тваринний світ» [13].

Питання правового режиму тварин носить не лише юридичний характер, а й морально-етичний, визначає рівень розвитку нашого суспіль-

ства. Статус тварин у цивільних відносинах має відповідати унікальності цього об'єкта цивільних прав. Тварини є живими істотами, природним об'єктом матеріального світу, їх подвійна природа повинна бути врахована законодавством.

Звертаємо увагу на необхідність встановлення більш жорстких вимог у сфері проведення лабораторних досліджень та експериментів над тваринами, які відчувають біль, страх, дискомфорт, зазнають страждань. А також здійснювати належний контроль за дотриманням законодавства з метою попередження фактів жорстокого поводження з тваринами та забезпечення їх добробуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Устименко О.А. Концепція біоцентризму при визначенні правового статусу тварини як об'єкта цивільних прав. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Право* 22 (2016): 127–129.
2. Кравченко О.В. Каністерапія як інноваційний напрям соціально-психологічної реабілітації. *Інноватика у вихованні* 1.13 (2021): 28–38.
3. Цивільний кодекс Швейцарії. 1907. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/de.
4. Закон УРСР «Про охорону й використання тваринного світу» 1981. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t812813?ed=1981_11_27.
5. Європейська конвенція про захист домашніх тварин. 1987. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15#Text.
6. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей. 1986. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137#Text.
7. Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні. 1968. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_227#Text.
8. Полковенко О.В. Канцерогенні речовини в сучасних косметичних засобах. *Science Rise* 2.1 (7) (2015).
9. Проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту на косметичну продукцію». 2019. URL: <https://moz.gov.ua/article/public-discussions-archive/proekt-postanovi-kabinetu-ministriv-ukraini-pro-zatverdzhennja-tehnichnogo-reglamentu-na-kosmetichnu-produkciju>
10. Цивільний кодекс України : Закон України від 16. 01. 2003. 435-IV. Дата оновлення: 04.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15#Text> (дата звернення: 02.12.2021)
11. Крушельницька, Г.Л. Межі здійснення та обмеження права власності на тварин за законодавством України. *Право і суспільство* 2 (2) (2015). С. 67–73.
12. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина. Київ : Алерта, 2009. 594 с.
13. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підруч. URL: http://pidruchniki.ws/1256060746166/pravo/inshi_obyekti_tsivilnih_prav.

Стрельник В.В., Матвієнко Я.Р. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТВАРИН У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

У статті здійснено коротку ретроспективу історичного розвитку тварин як об'єктів цивільних прав. З'ясовано, що роль тварин у сучасних відносинах, що динамічно розвиваються, не втрачає актуальності. З давніх часів людина надавала тварині статусу одухотвореного створіння, зображувала її поряд як собі подібну істоту. На різних етапах розвитку суспільства тварина набувала статусу божества, об'єкта поклоніння через процес ототожнення, розуміння на підсвідомому рівні людиною, що вони єдині у світі є найбільш схожими. Питання правового режиму тварин має не лише юридичний характер, а й морально-етичний, визначає рівень розвитку нашого суспільства. Статус тварин у цивільних відносинах має відповідати унікальності цього об'єкта цивільних прав. Тварини є живими істотами, природним об'єктом матеріального світу, їх подвійна природа повинна бути врахована законодавством.

Зважаючи на важливі здобутки у сфері добробуту тварин, їх захисту від жорстокого поводження, необхідно підкреслити, що людина продовжує здійснювати використання тварин заради свого блага. При цьому людина «морально зобов'язана забезпечити в розумних межах здоров'я та благополуччя тварин, у кожному окремому випадку не піддавати їх зайвому ризику». Зосереджено увагу на важливості визнання та правового врегулювання проблеми лабораторних, експериментальних тварин. Нині експериментальні тварини залишаються найбільш незахищеною категорією.

Доведено необхідність встановлення більш жорстких вимог у сфері проведення лабораторних досліджень, експериментів над живими тваринами, які в результаті відчувають біль, страх, дискомфорт, зазнають страждань. А також здійснювати належний контроль за дотриманням законодавства з метою попередження фактів жорстокого поводження з тваринами та забезпечення їх добробуту.

Ключові слова: права тварин, тварини як об'єкти цивільних прав, експериментальні (лабораторні) тварини, захист прав тварин.

Strelnyk V.V., Matvienko Ya.R. LEGAL REGIME OF ANIMALS IN CIVIL LEGAL RELATIONS

In this article, the animal is a brief retrospective of historical development as objects of civil rights. It has been found that the role of animals in today's rapidly evolving relationships is still relevant. From ancient times, man has given the animal the status of a spiritual creature, portrayed it next to him as a creature. At various stages of development of society, the animal acquired the status of a deity, an object of worship through the process of identification, understanding on a subconscious level by man that they are the only ones in the world who are most similar to each other.

Given the important achievements in the field of animal welfare, their protection from cruelty, it should be emphasized that man continues to use animals for their own benefit. At the same time, man «has a moral obligation to ensure, within reasonable limits, the health and well-being of animals, in each case not to expose them to undue risk».

The issue of the legal regime of animals has not only a legal nature, but also a moral and ethical, pronounced level of development of our society. The status of animals in civil relations must correspond to the uniqueness of this object of civil rights. Animals are living beings, a natural object of the material world, their dual nature must be taken into account by law.

Attention is focused on the importance of recognition and legal settlement of the problem of laboratory and experimental animals. The need to establish stricter requirements in the field of laboratory research and experiments on living animals that experience pain, fear, discomfort, suffering. And to exercise proper control over the observance of the legislation in order to prevent the facts of animal cruelty and ensure their welfare.

Key words: animal rights, animals as objects of civil rights, experimental (laboratory) animals, protection of animal rights.